

Mikko Kiuru

Muutos Yhdysvaltojen ulkopolitiikassa Saddam Husseinin Irakia
kohtaan Iranin vuoden 1979 islamilaisen vallankumouksen
seurauksena

Kandidaatintutkielma

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

6.9.2023

Sisällys

1. Johdanto	3
a. Tutkimuskysymykset ja aihepiiri.....	3
b. Lähdeaineisto ja lähdekritiikki	6
c. Tutkimusmenetelmät	8
d. Aiempi tutkimus	9
2. Yhdysvaltojen ulkopoliittiset doktriinit kylmässä sodassa	14
3. Yhdysvaltojen suhteet ba' athistiseen Irakiin ja shaahin Iraniin	17
4. Yhdysvaltojen suhteet ba' athistiseen Irakiin ja islamilaiseen Iraniin	22
5. Lähdeluettelo.....	28

1. Johdanto

a. Tutkimuskysymykset ja aihepiiri

Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella Yhdysvaltojen ulkopoliitiikan muutosta Saddam Husseinin ja hänen sunnilaisen Ba' ath-puolueensa johtamaa Irakia kohtaan suurimmassa shiiamaassa Iranissa 1979 tammi-helmikuussa tapahtuneen islamilaisen vallankumouksen seurauksena. Tutkielman aihepiirin ymmärtämiseksi on syytä määritellä lyhyesti sunnalaisuus ja shiialaisuus. Sunnalaisuus ja shiialaisuus ovat Islamin kaksi pääsuuntausta, jotka ovat taistelleet vallasta Lähi-idässä 600-luvulta lähtien. Näiden kahden Islamin suuntauksen välit ovat aina olleet erittäin huonot, mikä on johtanut lukuisiin sotiin Lähi-idässä, kun eri suuntauksia edustavat valtiot ovat taistelleet keskenään Lähi-idän ja islamilaisen maailman johtajuudesta. Uskonnolliset erot suuntausten välillä eivät ole kovin suuria, eikä niitä käsitellä juurikaan tässä tutkimuksessa. Olennaista on tämän tutkimuksen kontekstissa tietää, että suhteellisen pienistä eroista huolimatta pitävät sunnalaisuuden ja shiialaisuuden edustajat toisiaan harhaoppisina ja molemmat suuntaukset tulkitsevat omasta mielestään Islamia, Koraania ja Islamin uskonnollista lakia Shariaa oikein, toisen suuntauksen tulkitessa sitä väärin.

Shiiojen historiallisen ja nykyisen poliittisen ja taloudellisen alisteisen aseman vuoksi on Iranin merkitys ja painoarvo korostunut shiialaisessa maailmassa. Shiialaisuus on ollut Iranin valtionuskonto 1500-luvulta lähtien ja maan suuri väestö (nykyään 83 miljoonaa), pinta-ala ja luonnonvarat ovat tehneet Iranista ja shiialaisuudesta Lähi-idän ja maailmankin politiikassa merkittävän tekijän. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen maailmanpolitiikassa merkittäväksi tekijäksi noussut öljy teki Lähi-idästä länsimaille strategisesti tärkeän alueen. Iranissa on maailman neljänneksi suurimmat öljyvarat, toiseksi suurimmat kaasuarat, maa on yhdeksänneksi suurin öljyntuottaja ja kolmanneksi suurin kaasuntuottaja. Tämä antaa shiialaisuudelle aika paljon sananvaltaa maailman energiapolitiikassa. Shiialaisuuden suhteen on otettava huomioon, että shiialainen yhteiskuntamalli, jossa papisto käyttää myös ylintä poliittista valtaa toteutuu vain Iranissa. Sielläkin papisto nousi ylimmäksi instanssiksi vasta vuoden 1979 Iranin islamilaisen vallankumouksen seurauksena, kun eri kuningassukujen jatkumona 2500 vuotta vallinnut monarkia syrjäytettiin viimeisen kuninkaan (farsiksi shah) shaahi Mohammad Reza Pahlavin hallinnon kaaduttua. Eli vaikka shiialaisuuden mukaan papiston tulisi käyttää myös ylintä maallista ja

poliittista valtaa ei tämä ole toteutunut ennen vuotta 1979 missään shiia-alueella, vaan poliittista valtaa on käyttänyt historiallisesti maallinen hallitsija. Iranin väestö on etnisesti persialaisia, joiden äidinkieli on farsi, toisin kuin suurimmassa osassa muissa Lähi-idän muslimimaita, joissa väestö on etnisesti arabeja, joiden äidinkieli on arabia.

Irakin historiaa ja politiikkaa tutkiessa on otettava huomioon, että Irak ei ole väestöltään etnisesti tai uskonnollisesti homogeeninen. Irakin väestöstä 60 % on shiia-arabeja, 20 % sunniarabeja ja 20 % sunnikurdeja. Tämä on karkea jako, jossa ei huomioida pienempiä etnisiä vähemmistöjä, kuten assyrialaisia, jesidikristittyjä, turkmeeneja, shabakseja, kaka'i:ta, beduiineja, roma:ita eli intialaisperäistä väestöä, kaldealaisia, circassaaneja eli Pohjois-Kaukasialaisia ja Irakin persialaisia. Näillä pienemmillä etnisillä vähemmistöillä ei yleensä ole ollut merkitystä Irakin valtiotason politiikassa, jossa kolme suurinta etnistä ryhmää shiia-arabit, sunniarabit ja kurdit kilpailevat keskenään vallasta. Maantieteellisesti suurimmat etniset ryhmät voi jakaa asuinpaikan perusteella eri Irakin alueille. Shiia-arabit asuvat Etelä-Irakissa Eufrat ja Tigris-jokien laaksossa alueella, joka rajoittuu idässä Iranin rajaan. Sunnit asuvat niin sanotussa Sunnikolmiossa Keski-Irakissa Salah ad Dinin maakunnassa. Kurdit asuvat Pohjois-Irakin vuoristoisella ja ylänköisellä alueella Irakin Kurdistanissa. Öljyvarat sijaitsevat Etelä-Irakin shiia-alueella ja pohjoisen Kurdistanissa. Pääkaupunki ja suurin kaupunki Bagdad on sunni- ja shiia-alueen välimaastossa, jossa sunnit ja shiit sekoittuvat väestössä keskenään. Suuret satamakaupungit Basra ja Umm Qasr Persianlahden rannalla ja sisämaakaupungit Najaf ja Karbala ovat shiia-alueella. Suurista kaupungeista Mosul, Kirkuk ja Erbil ovat Kurdistanissa. Historiallisesti on merkittävää, että sunnit muodostivat 1500-luvulta Saddamin syrjäyttämiseen 2003 asti hallitsevan eliitin, sillä he toimivat osmanien ja brittien yhteistyöhenkilöinä näiden hallitessa Irakia. Irakin itsenäistyttyä oli kuningaskunnan 1932–1958 Hashemittien kuningashuone sunnilainen samoin kuin seuranneet tasavallan hallinnot. Prikaatinkenraali Abd al-Karim Qasimimin johtama vallankaappaus syrjäytti Hashemittien monarkian 14.7.1958. Arabisosialistinen Ba' ath-puolue, johon Saddam kuului, syrjäytti Qasimin helmikuussa 1963 kenraali Ahmed Hassan al-Bakrin ja eversti Abdul Salam Arifin johdolla. Marraskuussa 1963 Arif petti Ba' athin ja al-Bakrin kaapatun vallan. Arifin kuoltua 13.4.1966 helikopterionnettomuudessa häntä seurasi hänen veljensä kenraali Abdul Rahman Arif. Ba' ath syrjäytti hänet kuitenkin 1968 al-Bakrin johdolla. Saddam syrjäytti al-Bakrin 1979 ja hallitsi syrjäyttämiseensä 2003 asti. Kaikki hallinnot Saddamin kukistumiseen asti olivat siis sunnilaisia. Yhdysvaltojen vaikutus Lähi-Idässä alkoi 1930-luvulla ensimmäisten yhdysvaltalaisien öljy-yhtiöiden aloitettua toimintansa Saudi-Arabiassa. Ennen toista maailmansotaa Yhdysvaltojen vaikutusvalta ja myös kiinnostus Lähi-Itää kohtaan olivat vähäisiä, sillä alue on maantieteellisesti

hyvin kaukana Yhdysvalloista, eikä sillä nähty olevan strategista merkitystä Yhdysvaltojen kannalta, sillä Texasin öljyntuotanto takasi Yhdysvalloille tarvittavan määrän öljyä, jota oli saatavilla lisää Lähi-Itää lähempää Etelä-Amerikasta. Lisäksi Lähi-Idässä valtaa käyttivät Iso-Britannia ja Ranska, jotka olivat kasvattaneet läsnäoloaan alueella ensimmäisen maailmansodan jälkeen varmistaakseen öljynsaantinsa. Toisen maailmansodan aikana Saksa pyrki saamaan jalansijaa Lähi-Idässä toimimalla Vichyn Ranskan vaikutusalueilla Libanonissa ja Syyriassa sekä tukemalla Britannian vastaisia liikkeitä Irakissa ja Iranissa. Tämä johti Britannian ja Neuvostoliiton hyökkäykseen Iraniin vuoden 1941 elokuussa tavoitteena syrjäyttää Iranin shaahi Reza Pahlavi valtaistuimelta, sillä tämä oli ilmaissut natsimielisiä sympatioita ja käytti Saksaa heikentääkseen Britannian ja Neuvostoliiton vaikutusvaltaa Iranissa. Operaatio onnistui ja kuudessa päivässä Britannia ja Neuvostoliitto olivat miehittäneet Iranin, minkä jälkeen 16.9.1941 shaahi Reza pakotettiin luopumaan kruunusta 22-vuotiaan poikansa Mohammad Reza Pahlavin hyväksi ja lähtemään maanpakoon Etelä-Afrikkaan. Tutkielmassani viitataan tämän jälkeen yleisen käytännön mukaisesti Mohammad Rezaan shaahina ja hänen isäänsä Reza shaahina. Yhdysvallat alkoi laajentaa vaikutusvaltaansa lähi-idässä toisen maailmansodan lopputahteja soitettaessa, kun presidentti Roosevelt tapasi ystävänpäivänä 1945 Saudi-Arabian kuningas Abdul Azizin yhdysvaltalaisella sotalaivalla USS Quincella Suezin kanavassa. Tästä sai alkunsa Yhdysvaltojen pitkäaikainen liittolaisuus Saudi-Arabian kanssa. Yhdysvaltojen mielenkiinto alkoi yhä kasvavissa määrin kääntyä Lähi-itään 1950-luvulla Eisenhowerin presidenttikaudella. Tätä edistivät Texasin öljyvarojen alkava ehtyminen 1940-luvulta eteenpäin, kiristynyt kylmä sota ja Britannian ja Ranskan vaikutusvallan heikkeneminen alueella vuoden 1956 Suezin kriisin jälkeen, minkä seurauksena Yhdysvallat katsoi tarvitsevansa suurempaa omaa vaikutusvaltaa Lähi-idässä. Keskeinen käänne Yhdysvaltojen suuremmalle osallistumiselle alueen politiikkaan oli myös Iranin vuoden 1953 tapahtumat, joiden seurauksena Yhdysvallat ja Britannia toteuttivat vallankaappauksen Iranin öljyteollisuuden kansallistanutta pääministeri Mossadeghia vastaan tehden shaahista yksinvaltiaan aiemman perustuslaillisen monarkian sijaan. Yhdysvaltojen tiedustelupalvelu CIA tuki tämän jälkeen shaahin hallinnon salaisen poliisin Savakin (سازمان اطلاعات و امنیت کشور, *Sāzmān-e Ettelā'āt va Amniyat-e Keshvar*:in eli valtion tiedustelu- ja turvallisuusorganisaation perustamista kouluttamalla sen agenteja. Yhdysvallat oli muutenkin shaahin merkittävin tukija koko tämän valtakauden ajan myyden hänen hallinnolleen miljardeilla hyvin kehittyneitä asejärjestelmiä ja muuta infrastruktuuria. Shaahi tukahdutti Iranissa poliittisen vastarinnan ja muutti parlamentin näennäiseksi vallankäyttäjäksi. 1970-luvun lopulla ennen vuoden 1979 islamilaista vallankumousta Iranissa oleskeli pysyvästi noin 50 000 yhdysvaltalaisista niin

sotilaina tukikohdissa kuin siviileinä yhdysvaltalaisien yritysten palveluksessa. Islamilaisessa vallankumouksessa shaahin hallinnon syrjäytti 1979 tammi-helmikuussa islamilaisen uskonoppineen ajatollah Ruhollah Khomeinin johtama vallankumous, minkä jälkeen Yhdysvaltojen vaikutusvalta maassa romahti huipentuen tunnettuun Iranin panttivankikriisiin 4.11.1979-20.1.1981. Tutkielmassani tarkastelen alkuperäislähteiden nojalla sitä, miten nämä tapahtumat muuttivat Yhdysvaltojen suhdetta Saddam Husseinin johtamaan arabisosialistiseen Ba'ath-puolueen hallitsemaan Irakiin. 1960- ja 1970-luvuilla Yhdysvallat piti Irakia suurena uhkana edulleen Lähi-idässä Neuvostoliiton aseistaman ja tukeman arabisosialistisen ja sosialistista vallankumousta alueen maissa ajavan Ba'athin johtaessa maata, mutta Iranin vallankumouksen jälkeen Yhdysvallat asettui tukemaan Irakia Irakin-Iranin sodassa 1980–1988 estääkseen islamilaisen vallankumouksen leviämisen Persianlahdella. Tämäkään ei tosin ole niin suoraviivaista kaikin osin, kuten Iran-Contra-skandaaliosoitteita. Toivon tutkielman tarjoavan taustoitettua, jäsennellyn ja analyttisen katsauksen Irakin ja Iranin historiaan keskittyen 1960, 1970 ja 1980-luvuille sekä Yhdysvaltojen ulkopoliittikan muutoksiin näitä valtiolta kohtaan kyseisenä aikana.

b. Lähdeaineisto ja lähdekritiikki

Päälähteenä tutkimuksessa on ollut CIA:n arkisto, joka on digitaalisesti saatavilla internetissä. Arkisto on avoin yhdysvaltalaisen *Freedom of Information Act* (FOIA)-lain edellyttämällä tavalla. Se edellyttää kaikkien Yhdysvaltain hallituksen alaisten asiakirjojen julkaisemista jollain aikavälillä, vaikka ne olisivat olleet alun perin salaisia. Laki säädettiin 5.7.1967. Näin ollen myös CIA:n asiakirjat tulevat jossain vaiheessa julkisiksi, koska CIA on liittovaltion virasto. Ideana oli löytää CIA:n tiedusteluraporteista näkemyksiä, joiden perusteella ymmärtäisi millä tavoin kuva Saddamista on näissä dokumenteissa muuttunut Iranin 1979 vallankumouksen seurauksena. Vertasin asenteita Saddamiin ennen ja jälkeen Iranin vallankumouksen ja Irakin-Iranin sodan aikana. Hypoteesini mukaan asenne Saddamiin muuttuu myönteisemmäksi vuoden 1979 Iranin vallankumouksen jälkeen, kun Yhdysvallat menetti Lähi-idän tärkeimmän liittolaisensa länsimielisen ja oikeistolaisen shaahin ja tilalle nousi Yhdysvaltoihin erittäin vihamielisesti suhtautunut ajatollah Khomeini. Shaahin kaatumisen jälkeen Yhdysvallat alkoi tarvita Saddamia liittolaiseksi Lähi-idässä Khomeinin Irania vastaan, jolloin Saddamista tuli Khomeiniin verrattuna Yhdysvalloille parempi vaihtoehto, sillä Saddam oli maallinen johtaja, joka oli vähentänyt Islamin vaikutusvaltaa Irakissa, vaikka hän olikin arabisosialisti ja näin ollen poliittisesti vasemmalla, mikä ei ollut Yhdysvaltojen kannalta hyvä asia. Tällöin tutkimuksessa tulee kiinnostavasti esiin Irakin ja

Iranin roolien peilikuvamainen kääntyminen, kun ennen Iranin vallankumousta Yhdysvallat tuki shaahin Irania suhteessa Saddamin Irakiin, mutta vallankumouksen jälkeen puolestaan Saddamia suhteessa Khomeinin Iraniin. Tutkimuskysymys keskittyy yhdysvaltalaiseen näkökulmaan, minkä takia lähdeaineisto on lähes yksinomaan yhdysvaltalaista. Tämä on nähdäkseni hyvä tiedostaa, sillä erilaisilla tutkimuskysymyksillä ja aineistoilla olisi mahdollista tutkia samoja historiallisia tapahtumia ja kehityskulkuja esimerkiksi keskittyen irakilaiseen tai iranilaiseen näkökulmaan.

Iranilaista näkökulmaa olen jossain määrin pyrkinyt ottamaan mukaan Shaahin maanpaossa vuonna 1979 kirjoittamalla kirjalla *Vastaukseni historialle*. Kirja edustaa monien siinä käsiteltyjen tapahtumien ja aiheiden osalta shaahin henkilökohtaisia subjektiivisia mielipiteitä, näkemyksiä ja arvoja millaisina niihin on syytä suhtautua, sillä syrjäytetyn 40 vuotta vallassa olleen itsevaltaisen hallitsijan näkemykset eivät todennäköisesti edusta kovin kokonaisvaltaisesti iranilaisen enemmistön näkemyksiä tai vastaa heidän arkensa kulttuurihistoriallista kokemusmaailmaansa. Kirjassa shaahi käy alussa läpi lyhyesti omaa elämäänsä ja Iranin hänen hallintokauttaan edeltänyttä historiaa, mutta keskittyy pääasiassa omaan hallintokauteensa ja politiikkaansa. Tyylin osalta voi mainita, että shaahi on ilmeisen katkera siitä, että hänet syrjäytettiin vallankumouksessa, kun hän omasta mielestään teki parhaansa Iranin ja kansan elinolosuhteiden kehittämiseksi. Hän ei myöskään juuri myönnä tehneensä virheitä minkään asian suhteen ja tuntuu omasta mielestään olevan lähes aina oikeassa. Voisi kysyä, miksi vallankumous oikein tapahtui, mikäli shaahin hallinto ajoi kaikessa kansan parasta. Shaahilla on vastaus tähänkin valmiina. Vallankumouksen takana ovat papisto, kommunistit ja muu vasemmisto, jotka kansan tietämättömyyttä hyväksi käyttäen shaahin parantamasta koulutuksesta huolimatta onnistuivat huijaamaan kansan taakseen. Shaahi kritisoi kirjassa hyvin paljon Neuvostoliittoa, mutta antaa kritiikkiä myös Yhdysvalloille ja Länsi-Euroopan maille. Shaahi jättää myös itselleen epäsuotuisia asioita mainitsematta. Paljon kritiikkiä osakseen saaneita Persian imperiumin 2500 vuotisjuhlia Persepoliksessa 12.–16.10. 1971 ei mainita lainkaan. Iranin eliitille ja ulkomaiden valtionpäämiehille suunnatut juhlat, jotka joidenkin arvioiden mukaan maksoivat 635 miljoonaa dollaria ja olisivat olleet maailman historian kalleimmat juhlat, on nähty osasyynä vallankumoukseen, sillä tavallinen kansa koki ne alleviivauksena sille, että shaahia ja eliittiä ei kiinnosta kansan elinolojen kehittäminen, vaan esiintyä loisteliaasti maailmanjohtajien seurassa kohottaakseen statustaan. Juhlia arvosteltiin osassa länsimaisia lehtiä ja shaahin vastaisen opposition johtaja ajatollah Khomeini julisti ne shaahin määräämästä maanpaosta Irakin Najafista paholaisen juhliksi. Myös esimerkiksi shaahin isän shaahi Rezan, jonka Neuvostoliitto ja Iso-Britannia syrjäyttivät toisen maailmansodan aikana 1941, sympatiat Hitleriä kohtaan kiistetään shaahin kirjassa, vaikka ne yleensä muissa lähteissä mainitaan.

Yhdysvaltalaisessa aineistossa on ongelmana se, että esimerkiksi tiedusteluraporteista näkee tietysti vain sen, mitä niistä halutaan näkevän. Kaikesta tutkimuksen kannalta kiinnostavasta ei ehkä ole haluttu hankkia tiedustelutietoa tai sitä ei ole kyetty hankkimaan, vaikka olisikin haluttu. On myös mahdollista, että kaikkia 1970- ja 1980-luvun Irakiin ja Iraniin liittyviä raportteja ei ole vielä julkaistu, koska monia esimerkiksi Irakin-Iranin sotaan liittyviä raportteja, jotka on laadittu 1980-luvun alussa, on julkaistu vasta vuoden 2015 jälkeen. FOIA-lain periaatteiden mukaisesti ei pitäisi olla laillista, mutta on tietysti aina mahdollista, että kaikki arkistosta löytyvät dokumentit eivät olisi aitoja, vaan jälkikäteen tehtyjä väärennöksiä, jotka on päivätty laadituiksi aiemmin ja joiden tarkoitus olisi antaa Yhdysvaltojen toiminnasta parempi ja eettisempi kuva. Eettisenä kysymyksenä voi miettiä myös sitä, onko tiedustelulähteiden käyttö yleisesti ottaen hyväksyttävä tapa tehdä tutkimusta, sillä tiedustelutiedot on hankittu satelliittikuvilla, tiedustelulennoilla ja vakoilemalla, jolloin tietojen keräämiseen ei ole ollut sen valtion suostumusta, josta tiedot on hankittu. Tiedusteluaineistoa kuitenkin käytetään historian ja politiikan tutkimuksessa, koska jo hankitun ja julkaistun tiedon käyttö ei vahingoita tiedon kohdetta, eikä tiedon hankkijaa, minkä lisäksi tiedusteluaineisto antaa hyvän kuvan siitä, mitä valtioiden välisissä suhteissa on tapahtunut silloin, kun tiedustelutietoa on hankittu, koska siitä näkee ajalle ominaiset valtioiden väliset suhteet, politiikan asetelmat, asenteet ja sen mistä tietoa on haluttu, mitä siitä on päätelty ja mitä analysoitujen tulosten perusteella on päätetty tehdä.

c. Tutkimusmenetelmät

Tutkimusmenetelmiä olen käyttänyt useita riippuen siitä, millaisia lähteitä tutkimuksen edetessä parhaiten olen löytänyt eli tässä mielessä olen tehnyt tutkimusta ankkuriteorian hengessä, jolloin olen vienyt tutkimusta siihen suuntaan, mistä olen saanut tietoa, jota analysoida. Historian tutkimusta on tehtävä lähteiden saatavuuden rajoissa. CIA:n arkistolähteisiin, joita olen eniten käyttänyt, on soveltunut parhaiten lähiluku/sisällönanalyysi. Vertaileva tutkimus on ollut koko tutkimuksen ajan läsnä vahvasti, koska tavoite oli vertailla Yhdysvaltojen suhdetta Saddamiin ennen ja jälkeen Iranin 1979 vallankumouksen. Samalla vertailu kohdistui myös Irakin ja Iranin ideologioihin, poliittisiin järjestelmiin ja yhteiskuntarakenteisiin, joiden eroilla on selitettävissä Yhdysvaltojen erilainen suhtautuminen maihin ennen ja jälkeen vallankumouksen. Voi ajatella, että vertailtavia kohteita suhteissa toisiinsa on neljä: Yhdysvallat, Saddamin Irak, Shaahin Iran ja Islamilainen Iran. Narratiivisen tutkimuksen ja diskurssianalyysin voi nähdä olevan osa jokaista tutkimusta, koska kaikki kirjalliset lähteet muodostavat jossain kontekstissa tarinallisen

ulottuvuuden eli narratiivin ja samalla tavalla kaikki kirjalliset lähteet, joilla on kirjoittaja eli lähettäjä ja lukija eli vastaanottoja muodostavat keskustelua, koska lähettäjä ja vastaanottaja ovat jossain suhteessa toisiinsa. Jonkinlainen narratiivi muodostuu siis kai tiedusteluraporteistakin niiden kertomien asioiden perusteella, mutta diskurssin syntyminen on minusta heikkoa, koska kyseessä ei ole lähdeyyppi, jossa olisi keskustelua osapuolten välillä, kuten parlamenttiaineisto tai laajalti julkaistavaksi alun perin tarkoitettu sanomalehtiaineisto.

d. Aiempi tutkimus

Lähi-itää yleisesti ja Saddamia on kansainvälisesti tutkittu suhteellisen paljon, mutta suomalaisittain suhteellisen vähän. Ilmeisesti Lähi-itä on koettu jossain määrin etäiseksi aiheeksi suomalaisen tutkimuksen kannalta, sillä Suomen vaikutusmahdollisuudet ja suhteet alueelle ovat olleet melko vähäisiä. Lisäksi Lähi-itään liittyvät teemat ovat perinteisesti olleet hyvin aliedustettuja suomalaisessa historian ja politiikantutkimuksessa sekä alojen opetuksessa. Se tutkimus, mitä Lähi-idästä Suomessa tehdään, keskittyy lähinnä Ulkopoliittiseen instituuttiin, Helsingin yliopistoon ja Suomen Lähi-idän instituuttiin.

Esimerkki käyttämästäni kirjallisuudesta on israelilaisbrittiläisen historioitsija Efraim Karshin yhdessä hänen vaimonsa suomalaisen historioitsija Inari Rautsi-Karshin kanssa kirjoittama Saddam Husseinin poliittinen elämäkertä Saddam Hussein: a political biography.¹ Kirjassa käydään perusteellisesti läpi Saddamin elämä painottuen hänen poliittiseen uraansa ja toimintaansa kirjan julkaisuvuoteen 1991 asti. Kirjaan on myös lisätty vuonna 2002 epilogi. Erityisesti olen käyttänyt kirjasta lukuja 5 President at Last, 6 Deciding on War ja 7 Confronting the Ayatollah sivuilta 215–339. Viidennessä luvussa kuvataan, kuinka Saddam Iranin vallankumouksen seurauksena otti presidentin viran itselleen Ahmad Hasan Bakrilta, joka oli ollut nimellisesti presidentti, vaikka Saddam olikin käyttänyt todellista valtaa Irakissa. Saddam tarvitsi presidentin virkaa saadakseen statusta neuvotteluissa Iranin johtajan Ajatollah Khomeinin kanssa. Kuudennessa käsitellään syitä, jotka johtivat Irakin-Iranin sotaan vuosina 1980–1988. Saddamin hyökkäystä Iraniin on usein selitetty hänen aggressiivisella persoonallisuudellaan ja hillittömällä alueellisella kunnianhimollaan. Tässä selitysmallissa hyökkäyksen tavoitteiksi esitetään usein Saddamin tavoitetta vallata Iranilta Irakin rajan läheisyydessä sijaitsevat Shatt al Arabin ja Khuzistanin alueet, joista ensin mainitulla sijaitsee saman nimisen rajajoen Iranin puoleinen ranta ja jälkimmäisessä merkittävä osuus Iranin

---

¹ Karsh & Rautsi 1991, 295–466.

öljyvaroista. Khuzestanin väestöstä suurin osa on myös arabeja. Tavoitteiksi mainitaan myös Iranin vallankumouksen kukistaminen ja tarve tehdä Irakista johtava arabimaa ja persianlahden valtio. Tämän näkemyksen mukaan kukistamalla Iranin Saddam olisi samalla toivonut tulevansa vaikutusvaltaisimmaksi johtajaksi liittoutumattomien maiden liikkeessä. On totta, että Saddam Hussein oli kunnianhimoinen mies. Vain kahdeksan kuukautta ennen hyökkäystä Iraniin hän oli julistanut ”Irakin olevan yhtä mahtava kuin Kiina, Neuvostoliitto ja Yhdysvallat.” On yhtä lailla totta, että Algiersin sopimus, jolla Iran sai etulyöntiaseman Irakiin nähden, oli hänelle myrkyä. Lisäksi Irakille nöyryyttävästä Algiersin sopimuksesta huolimatta ennen sodan syttymistä syyskuussa 1980 oli kansainvälinen öljynhinta hyvin korkealla öljykriisin seurauksena, mikä mahdollisti Irakille huomattavasti aiempaa suuremmat tulot ja niiden myötä useiden laajojen rakennusprojektien, sosiaalisten ohjelmien ja monien väestönryhmien elintason parantamiseen tähtäävät toimet. Vaikka näitä merkittäviä Irakille sodasta aiheutuvia negatiivisia vaikutuksia ei olisi ollut olemassa selitykset, jotka keskittyvät Saddamın kunnianhimoon esittävät vain yhden näkökulman syistä, jotka saivat hänet hyökkäämään Iraniin. Toinen näkökulma on hänen epävarmuuteensa ja kalvava pelkonsa, joita vahvistivat hänen havaitsemansa arveluttavuus hänen omassa hallinnossaan ja Irakin selkeä haavoittuvuus Irania vastaan. Silloiselle Irakin valtiolle Iran edusti suurinta geopoliittista uhkaa. Iranin islamilainen hallinto halusi lähes heti valtaan tultuaan syrjäyttää Irakin hallinnon. Vaikka Iranin vallankumoukselliset tavoitteet oli suunnattu myös muita Persianlahden valtioita vastaan, monet tekijät tekivät Irakista ensisijaisen kohteen islamilaisen vallankumouksen maasta viennille Iranista. Ajatollahien toiveissa oli, että Irakin sorretut shiia-arabit, joita oli 60 % maan väestöstä seuraisivat Iranin esimerkkiä islamilaisesta vallankumouksesta shaahin syrjäyttämiseksi ja syrjäyttäisivät omat sunnisortajansa eli Saddamın hallinnon, jota ajatollahit pitivät myös Ba’athin sekulaarisen luonteen vuoksi kerettiläisenä. Tähän selitysmalliin perustuen Saddamilla ei ollut syyskuun loppupuolelle 1980 tullessa muita vaihtoehtoja kuin hyökätä Iraniin, jos hän halusi säilyttää valtansa, sillä kesän 1980 aikana Iranin hallinnon tuki Irakin shiiojen ja kurdien attentaateille Saddamın hallintoa vastaan oli kasvanut huippuunsa, kun 20 hallituksen virkamiestä oli murhattu ja kaksi ministeriä oli täpärästi selvinnyt iskuista.² Seitsemännessä puolestaan keskitytään sodan kulkuun ja siihen, miten mm. Yhdysvallat, Neuvostoliitto, Israel ja arabimaat suhtautuivat sodan osapuoliin. Persianlahden öljymonarkiat asettuivat tukemaan voimakkaasti Saddamın hyökkäystä Iraniin, sillä niiden intresseissä oli Saddamın tavoin eliminoida Iranin vallankumouksen itselleen aiheuttama eksistentiaalinen uhka. Saudi-Arabiassa, Kuwaitissa ja Bahrainissa oli myös ollut ennen sotaa 1979–1980 Iranin tukemia shiiväestön väkivaltaisia

---

²Karsh & Rautsi 1991, 361–373.

mielenosoituksia ja levottomuuksia. Persianlahden valtiot tarjosivat Saddamille taloudellista ja logistista tukea sodassa. Neuvostoliitto, joka oli Irakin uskollisin, vaikkakin ongelmallinen liittolainen oli vastannut Saddamin hyökkäykseen Iraniin julistautumalla puolueettomaksi ja asettanut aseidenvientikiellon Irakiin, mutta oli jatkanut asetoimituksia vuoden 1981 puolivälissä, kun poliittinen tilanne oli kääntynyt Irakin eduksi. Vuotta myöhemmin Iranin laajamittaisten Irakin puolelle etenevien hyökkäysten myötä Neuvostoliitto kasvatti aseapuaan Irakille massiivisesti ja alkoi toimittaa Irakille myös taloudellista tukea. Vastapalveluksena tästä Saddam julisti kommunisteille Irakissa yleisen armahduksen ja vapautti monia vankiloista. Yhdysvallat, jonka diplomaattiset suhteet Irakiin olivat katkenneet vuoden 1967 Kuuden päivän sodan seurauksena ei epäröinyt niin ikään asettumasta Irakin tueksi sodassa. Helmikuussa 1982 Irak poistettiin Yhdysvaltojen hallituksen kansainvälistä terrorismia tukevien valtioiden listalta, mikä kiihdytti huomattavasti maiden välistä kauppaa. Saman vuoden toukokuussa, kun ajatollahit harkitsivat vastahyökkäystä Irakiin Yhdysvaltojen ulkoministeri Alexander Haig vakavasti, varoitti Irania eskaloimasta sota. Saddam oli myös valmis ”illallistamaan paholaisen kanssa” edistääkseen selviytymistään sodasta Irania vastaan eli liittämään Israelin konfliktiin. Saddamin näkökulma sotaan oli, että sionistinen toimija (entity) oli aiheuttanut sodan syttymisen sekä agitoimalla ajatollaheja hyökkäämään Irakia vastaan ja syöttämällä Bagdadiin vääriä tietoja Iranin armeijan vahvuudesta Irakiin vallankumouksen jälkeen paenneiden entisten shaahin kenraalien välityksellä. Lisäksi Israel toimitti Iranille tarvittavia aseita sodat jatkamiseksi. ”Mikä todistaisi paremmin sionistispersialaisen salaliiton kuin Israelin suorittama Irakin ydinreaktorin tuhoaminen kesäkuussa 1981 ja paljastukset koskien Israelin osuutta Iran-Contra-skandaalissa?”, Saddam kysyi. Linkittämällä Israelin konfliktiin Saddam onnistui saamaan kaksi merkittävää propagandaetua: esittää, että hänen sotansa panarabialaisena ristiretkenä palestiinalaisten asian puolesta, vaikka hänen joukkonsa hyökkäsivät Iraniin, eivätkä vapauttamaan Jerusalemiä, minkä lisäksi hän yritti saattaa Khomeinin hengellisen auktoriteetin naurunalaiseksi kuvaamalla hänet sionistien käsikassarana. Kyky luoda näitä fiktiota ja levittää niitä syvällä vakuuttavuudella ja oikeutetusti teki Saddamista itsestään hänen voimakkaimman propagandavälineensä. Silti samaan aikaan, kun hän kohdisti nuolensa kohti Israelia, Saddam pyrki parantamaan suhteitaan Israeliin. Vuonna 1982 hän osallistui Fez arabikokoukseen, joka hiljaisesti hyväksyi kahden valtionratkaisun arabi-Israel konfliktiin. Vahvistaakseen Israelin huolien legitimitettiin kansallisesta turvallisuudestaan Irakin Yhdysvaltain suurlähettiläs esitteli väitetysti iranilaista karttaa suunnitellusta Lähi-idästä, jonka mukaan Iranin-Irakin sota oli ensimmäinen askel pitkällä tiellä Jerusalemin vapauttamiseksi ja Israelin hävittämiseksi maan päältä. Vahingossa tai ei kartassa näkyi myös peitelty irakilainen yritys saada Israelin hyväksyntä suunnitelmalle rakentaa öljyputki Irakista Jordaniaan Aqaban satamaan.

Vaikka satama sijaitseekin Jordaniassa sen sijainti aivan Israelin rajalla, olisi mahdollistanut sen, että Israel olisi voinut helposti estää irakilaisen öljyn kuljettamisen maailmanmarkkinoille sataman kautta samoin kuin toiseen suuntaan asetoimitukset sataman kautta Irakiin. Monivaiheisten israelilaisten ja amerikkalaisten kanssa käytyjen neuvottelujen jälkeen Saddam päätti hyllyttää projektin, koska ei saanut sille mielestään riittäviä turvatakuita Israelilta ja Yhdysvalloilta. Tässäkään tapauksessa Saddam ei juuri kärsinyt poliittisia arvovaltatappioita, sillä hän olisi vain uhrannut uskottavuutensa Israelin suhteen arabimaailmassa, jos hän olisi saanut tarkalleen haluamansa. Mikäli hän ei saanut haluamaansa hän yksinkertaisesti yrittäisi toista mahdollista toimintatapaa tilaisuuden tarjoutuessa.³

Yhdysvaltalaisen Old Dominion Universityn politiikan tutkija Steven A. Yetivin kirja *The absence of grand strategy: the United States in the Persian Gulf, 1972–2005*⁴ on teos, jossa käsitellään, miten Yhdysvaltojen strategia Lähi-idässä on muuttunut eri presidenttien aikana. Tutkimuksen kannalta kiinnostavin osuus oli kappale kolme *The Reagan Administration and the Iran-Iraq War* sivuilla 43–64. Siinä käsitellään, kuinka shaahin kaatuminen vuoden 1979 vallankumouksessa pakotti presidentti Carterin arvioimaan uudestaan suhtautumisensa Irania kohtaan. Ensin Carter yritti muodostaa hyviä suhteita Khomeinin vallankumoukselliseen hallintoon, mutta joutui muuttamaan lähestymistapaansa, kun iranilaiset ottivat 4.11.1979 panttivanhiksi 52 yhdysvaltalaisista diplomaattia hyökättyään Yhdysvaltain Teheranin suurlähetystöön. Panttivanhgit vapautettiin vasta 444 päivän kuluttua, kun presidentiksi Carterin tilalle tuli Reagan. Reaganin strategia Lähi-idässä oli lisätä Yhdysvaltain sotilaallista läsnäoloa alueella turvatakseen Persianlahden monarkioiden öljyvarat Iranin uhkaa vastaan. Iranin-Irakin sodan aikana Yhdysvallat katsoi hyötyvänsä eniten siitä, että sota pitkittyy ja molemmat maat kärsivät tappioita. Tähän liittyy Iran-Contra-skandaali. Kirjan tyyli on suhteellisen samanlainen kuin esimerkiksi Karshilla ja Rautsilla, joten tässä tapauksessa historian ja politiikan tutkimuksen välillä ei ole juuri tyylieroja, joita joskus on enemmänkin.

Steven Metzin teos *Iraq and the Evolution of American Strategy*.⁵ Kirjan ensimmäisessä luvussa ”Ascent of an Enemy” käsitellään, miten shaahin kaatuminen pakotti Yhdysvallat muuttamaan myös pidempiaikaista poliittista doktriiniaan. Nixon oli Vietnamin sodan aikana 1969 muotoillut opin, jonka mukaan Yhdysvallat tukee kaikkia maita taistelussa Neuvostoliittoa tai kommunistista sisäistä uhkaa vastaan, mutta uhatun maan itsensä täytyi varustaa suurin osa miesvoimasta

---

³ Karsh & Rautsi 1991, 432–437.

⁴ Yetiv 2008, 43–64.

⁵ Metz 2008, 1–14.

taistelussa. Iranin vallankumouksen myötä Yhdysvallat joutui muuttamaan Lähi-idän linjaansa siten, että liittolaismaiden ulkopolitiikan lisäksi oli kiinnitettävä huomiota niiden sisäiseen vakauteen. Tämä oli Yhdysvalloille vierasta siinä mielessä, että toisin kuin Iso-Britannia Yhdysvallat ei ennen ollut ollut kiinnostunut puuttumaan muslimimaiden yhteiskunnallisiin tai kulttuurillisiin sisäisiin asioihin. Varoittava esimerkki siitä, mitä shaahille tapahtui, pakotti Carterin muuttamaan Nixonin doktriinia niin, että julistettiin minkä tahansa vieraan valtion tunkeutumisen Persianlahdelle olevan hyökkäys Yhdysvaltoja kohtaan, johon vastattaisiin tarvittaessa sotilaallisella voimalla. Lisäksi Carterin kaudella jo ennen shaahin kaatumista Yhdysvallat oli ollut huolissaan Neuvostoliiton vaikutusvallasta Saddamin Irakissa, sillä Saddamin pelättiin hyökkäävän Persianlahden monarkioihin, minkä hän tekikin ensimmäisessä Persianlahden sodassa 1990–1991 hyökätessään Kuwaitiin. Metzlin teoksessa tyyli on sotilasakatemiaan julkaisussa ehkä jonkin verran suoraviivaisempi verrattuna Karshin ja Rautsin sekä Yetivin tyyliin.

Cecil Lindholmin Åbo Akademiassa vuonna 2017 julkaistua tutkimus *Revolution, radikalitet och tid - En jämförelse av den kubanska, iranska och rumänska revolutionen*.⁶ Irania käsittelevässä osassa on eritelty hyvin vallankumouksen taustaa, syitä ja aikajanaa. Ehkä kiinnostavin huomio on vallankumouksellisten ryhmien jaottelu, jollaista en ole mistään muualta löytänyt. Shaahia vastustaneet ryhmät on jaettu perustuslaillisiin, sosialisteihin ja kommunisteihin sekä uskonnollisiin islamisteihin. Perustuslailliset eivät halunneet shaahista eroon, vaan että hän allekirjoittaisi perustuslain, joka rajoittaisi hänen valtaansa. Vasemmisto halusi shaahista kokonaan eroon ja tilalle sekulaarin sosialistisen yhteiskunnan laajoine talous- ja sosiaalireformeineen. Islamistit halusivat puolestaan islamilaisen tasavallan ja eroon shaahista. Tutkimuksesta löytyi myös kiinnostavaa tietoa Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian toimista shaahin tukemiseksi hänen valtakautensa aikana. Muihin käsittelemiini teoksiin verrattuna tämä käsittelee pelkästään Irania, kun muut ovat enimmäkseen käsitelleet Irania ja Irakia yhdessä, mutta mielestäni tämäkin on hyvä tutkimus, koska Iranin vallankumouksen syiden ymmärtäminen on olennaista ymmärtääkseen, miksi Saddam hyökkäsi Iraniin. Sodan ja sen seurausten analysointi puolestaan on olennaista Yhdysvaltojen ja Saddamin suhteen hahmottamiseksi.

Johtopäätökseni kirjallisuuden pohjalta on se, että Yhdysvaltojen suhtautuminen Saddamia kohtaan muuttui shaahin kaatumisen seurauksena suhteellisen huomattavasti myönteisemmäksi, mikä ilmenee esimerkiksi edellä Karshin ja Rautsin teoksessa kuvatussa Yhdysvaltojen tuessa Irakille sodassa Irania vastaan. Tästä huolimatta on hyvä tiedostaa Yhdysvaltojen itsekeskeiset intressit

---

⁶ Lindholm 2017 86–105.

tukea Irakia, sillä tuki ei johtunut siitä, että Saddamin hallinto olisi ollut ideologisesti mieleinen Yhdysvalloille, vaan siitä että Iranin vallankumouksellinen hallinto oli Yhdysvalloille ideologisesti ja alueellisten intressien näkökulmasta vielä epäedullisempi vaihtoehto. Shaahiin verrattuna Saddam oli ollut selvästi Yhdysvalloille huonompi vaihtoehto. Islamilaiseen Iraniin verrattuna Saddam oli kyllä parempi vaihtoehto, mutta ei silti mikään hyvä sellainen edelleenkaan. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että vaikka Yhdysvallat virallisesti tuki Saddamia sodassa, se toimitti myös salaa aseita Iraniin (Iran-Contra-skandaali) toivoen sodan pitkittyvän ja näin ollen heikentävän sekä Irania että Saddamin Irakia.

2. Yhdysvaltojen ulkopoliittiset doktriinit kylmässä sodassa

Yhdysvaltojen Lähi-idän politiikan tarkastelussa on hyödyllistä kiinnittää huomiota Yhdysvaltojen presidenttien laatimiin ulkopoliittisiin doktriineihin, joista suhteellisen moni liittyi suoraan Persianlahteen ja nekin, jotka käsittelivät esimerkiksi Yhdysvaltojen suhtautumista Neuvostoliiton vaikutusvaltaan Latinalaisessa Amerikassa kuvaavat sen hetkisen presidentin suhtautumista ja strategiaa Neuvostoliittoa kohtaan, mikä on vaikuttanut kylmän sodan maailmassa Yhdysvaltojen toimintaan joka suhteessa globaalisti ympäri maailmaa. Tutkittaessa Yhdysvaltojen suhtautumista Irakiin ja Iraniin riippumatta siitä, kuka näissä maissa milloinkin oli vallassa on tärkeää pitää mielessä Yhdysvaltojen kulloinkin strategia suhteessa Neuvostoliittoon, sillä Lähi-itää koskevien doktriinien yksi päätavoite oli estää Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvu Persianlahdella, joka oli ja on edelleen Yhdysvalloille erittäin tärkeä alue strategisesti alueen liittolaismaista sunniarabimonarkioista Yhdysvaltoihin ja sen liittolaismaihin tulevan öljyn ja maakaasun tuonin takia.

Perinne, jonka mukaan Yhdysvaltain presidentit laativat ulkopoliittikkaan liittyviä doktriineja juontaa juurensa Monroen doktriiniin vuodelle 1823. Doktriiniperinteen elvytti presidentti Theodore Roosevelt laajentamalla Monroen doktriinia lisäyksellä, joka tunnetaan Rooseveltin jatkumona Monroen doktriiniin. Lisäys on johdettu Rooseveltin Big Stick ideologiasta. Roosevelt esitteli lisäyksensä State of the Union puheessaan Yhdysvaltain kongressille 1904 Venezuelan kriisin 1902–1903 jälkeen. State of the Union puhe on kansakunnan tila tyyppinen puhe, jonka Yhdysvaltain presidentti pitää maan kongressille suhteellisen pian vuodenvaihteen jälkeen. Tämän jälkeen doktriinit eivät olleet lähes 50 vuoteen käytössä, kunnes presidentti Truman otti doktriiniperinteen jälleen käyttöön 1947. Trumanin doktriinin mukaan Yhdysvaltojen tavoite on

kylmässä sodassa rajata Neuvostoliiton vaikutusvaltaa tukemalla neuvostokommunismien uhkaamia maita. Doktriinin luominen oli myös kiinteästi yhteydessä Kreikan ja Turkin kommunistikapinointiin 1946–1947 ja samanaikaiseen kriisiin Turkin salmien hallinnasta Neuvostoliiton ja Turkin välillä, jossa Yhdysvallat tuki Turkia.

Doktriineissa keskeistä on niiden ainakin osittainen ja epäsuora perustuminen anglosaksisen maailman valtiotieteelle tyypillisille ulkopoliittikan ja poliittisen valtapelin strategioille, joita ovat *rollback*, *containment* ja *détente*. *Rollback* tarkoittaa vihamielisen tai oman valtion hallitukselle haitallisen toisen valtion hallituksen syrjäyttämistä, mikä voidaan toteuttaa esimerkiksi suoran sodan ja miehityksen tai epäsuorien keinojen, kuten opposition, vallankumouksen tai sissisodan tukemisella tai salamurhilla ja terrori-iskuilla. *Containment* tarkoittaa edellä mainitun kaltaisen toisen valtion vaikutusvallan rajaamista estämällä sen vaikutusvallan laajeneminen ja oman valtion vaikutusvallan lisäämisellä kolmansissa valtioissa. Tässä tarkoituksessa voidaan kolmansissa valtioissa käyttää *containmentin* toteuttamiseksi *rollbackiä*. *Détente* on ranskasta englantiin lainattu termi, joka tarkoittaa jännitteiden lievittämistä, jolla tässä kontekstissa tarkoitetaan yhteistyön tekemistä ja jännitteiden lieventämistä vihollisvaltion kanssa.

Eisenhowerin doktriinin (1957) mukaan kaikki Lähi-idän valtiot voivat pyytää Yhdysvaltain taloudellista ja sotilaallista tukea Neuvostoliiton ja kansainvälisen kommunismin uhkaa vastaan. Doktriini oli suunnattu Egyptin itsevaltaista presidenttiä Nasseria ja hänen länsimaiden vaikutusvaltaa Lähi-idässä vastustavaa arabinationalismaa vastaan.

Kennedyn doktriinin (1961) mukaan Yhdysvallat rajoittaisi kommunismin leviämistä ja yrittäisi kumota kommunistista kehitystä erityisesti läntisellä pallonpuoliskolla Latinanalaisessa Amerikassa.

Johnsonin doktriinin (1965) mukaan sisäinen vallankumous läntisen pallonpuoliskon maissa ei ole vallankumouksessa olevan maan sisäinen asia, jos tavoitteena on perustaa kommunistinen diktatuuri, vaan johtaa Yhdysvaltojen väliintuloon kommunismia vastaan.

Nixonin doktriinin (1969) mukaan Yhdysvallat tukee ystävä- ja liittolaismaiden puolustusta ja kehitystä, mutta tekee sen jatkossa toimittamalla lähinnä tarvike- ja aseapua ja tekemällä esimerkiksi ohjus- ja ilmaiskuja ja antamalla laivastotukea, mutta odottaa, että uhattu maa itse varustaa vähintään suurimman osan maajoukkojen miesvoimasta, jottei Yhdysvaltojen tarvitse lähettää omia maajoukkojaan kaikkiin konflikteihin. Doktriini muotoiltiin Vietnamin sodan aikana, kun Yhdysvallat oli kokenut jo huomattavia miestappioita ja sen tarkoitus oli vähentää

Yhdysvaltojen vastuuta Vapaan maailman puolustuksesta niin, että riittäisi kun Yhdysvallat toimisi tarvittaessa ydinsateenvarjona liittolaisilleen.

Carterin doktriini (1980) tekee poikkeuksen Nixonin doktriinin Persianlahdella linjaamalla, että minkä tahansa vieraan valtion tunkeutuminen alueelle olisi suora hyökkäys Yhdysvaltojen kansalliselle turvallisuudelle elintärkeitä intressejä eli öljyä kohtaan, mikä johtaisi tarvittaessa Yhdysvaltojen sotilaalliseen väliintuloon. Carterin doktriinin laatimiseen vaikutti Yhdysvaltojen pitkäaikaisen vahvan aseman suhteellisen äkillinen heikkeneminen Lähi-idässä, kun vuonna 1979 Neuvostoliitto miehitti Afganistanin siirtyen lähemmäksi Intian valtamerä ja Persianlahden öljyvaroja ja Iranin islamilainen vallankumous syrjäytti Yhdysvaltojen tärkeimmän Lähi-idän liittolaisen shaahin, mikä tuhosi Yhdysvaltojen Lähi-idän *Twin pillars-strategian* eli Yhdysvaltojen alueen kahteen tärkeimpään liittolaiseen shaahin Iraniin ja Saudi-Arabiaan perustuneen strategian keskeisemmän pilarin shaahin Iranin, joka muuttui Islamilaiseksi Iraniksi, mikä muodosti Yhdysvalloille Lähi-idässä Neuvostoliittoon yhdistyvän ja itsenäisen vakavan uhan.

3. Yhdysvaltojen suhteet ba' athistiseen Irakiin ja shaahin Iraniin

Ba'ath-puolue, jota Saddam edusti, oli ollut Yhdysvalloille suhteellisen huono vaihtoehto siitä lähtien, kun puolue oli alkanut vaikuttamaan Lähi-idän politiikkaan perustamisensa jälkeen Syyriassa vuonna 1947. Huonoksi Ba'athin Yhdysvalloille teki se, että puolueen kaikkien arabimaiden yhdistämiseen tähdännyt nationalistinen politiikka olisi tehnyt Lähi-idän öljyalueesta Yhdysvalloille vaikeammin vaikutettavan kuin nykyinenkin usean itsenäisen arabimaan malli. Myös puolueen sosialistinen puoli kritisoi Yhdysvaltain liittolaisten Persianlahden öljyntuottajavaltioiden, kuten Saudi-Arabian, elitistisiä monarkistisia yhteiskuntia, mikä oli Yhdysvaltain etujen vastaista. Toisaalta Ba'ath vastusti kommunismia ja taisteli sitä vastaan Irakissa ja Syyriassa, mikä taas palveli Yhdysvaltojen etuja vähentämällä Neuvostoliiton vaikutusvaltaa Lähi-idässä.

Irak oli ollut suhteellisen hyvissä väleissä shaahin Iranin kanssa vuodesta 1975, maiden solmittua Algeriassa sopimuksen rajajoki Shatt al-Arabiin liittyvistä aluekiistoista. Ennen tätä 1970-luvun alkupuolella oli shaahi tukenut kurdien Peshmergaa, joka taisteli Irakin Kurdistanissa Irakin Ba'ath-keskushallitusta vastaan. Shaahi oli näin halunnut heikentää Ba'athia, jonka kanssa oli rajaerimielisyyksiä Shatt al-Arabista. Voidaan todeta myös, että shaahin ja Ba'athin välit eivät olleet koskaan kovin lämpimät, vaikka olivatkin suhteellisen hyvät 1975–1979. Iranilaisen eli kulttuuriltaan persialaisen, shiialaisen, vaikkakin sekulaarin, oikeistoliberaalin ja hyvin länsimielisen shaahin, joka osti armeijansa aseistuksen Yhdysvalloista ja oli ottanut Iraniin yhdysvaltalaisia sotilastukikohtia mukaan lukien lentotukikohtia ja vasemmistolaisen elementin ideologiaansa sisällyttävän, arabisosialistisen, kaikkien arabimaiden yhdistämiseen tähdänneen, länsimaiden vaikutusvaltaa islamilaisessa maailmassa vastustavan, arabien asemaa islamilaisessa maailmassa korostavan ja Neuvostoliiton kanssa ystävyyssopimuksen 1972 solmineen Ba'athin maailmankatsomukset eivät sopineet yhteen, koska ne olivat niin perustavanlaatuisesti vastakkaisia.

CIA:n asiakirja *Persian Gulf 5.4.1977* on tilannekatsaustyyppinen dokumentti, jossa käsitellään pääasiassa Persianlahden alueen suurimpien valtioiden Iranin, Irakin ja Saudi-Arabian silloisia tavoitteita lähitulevaisuudessa. Tarkastelemalla valtioiden keskinäisiä suhteita on yhdysvaltalaistiedustelussa pyritty luomaan kokonaisvaltainen tilannekuva eri toimijoiden todennäköisistä seuraavista toimista alueella, joiden seurauksia arvioimalla muodostettu ennuste

toimien seurauksista Yhdysvaltojen intresseille alueella. Iranin tavoitteista puhuttaessa puhutaan shaahin tavoitteista, mikä kuvaa shaahin hallinnon yksinvaltaista luonnetta. Nähdäkseni myös järjestys, jossa valtioita käsitellään (Iran, Irak, Saudi-Arabia ja hyvin lyhyesti muut Persianlahden valtiot) kertoo ainakin mahdollisesti jotain niiden hallintojen toimien merkityksellisyydestä ja alueellisesta vaikuttavuudesta Yhdysvaltojen kannalta. Shaahin tavoitteeksi on arvioitu Iranin vaikutusvallan levittäminen alueella saadakseen alueen muilta valtioilta tunnustuksen siitä, että Iran on alueen johtava suurvalta. Tämän saavuttamiseksi hän on Britannian vedettyä tukikohtansa ja laivastonsa Persianlahdelta vuonna 1971 käyttänyt Iranin kasvavaa sotilaallista ja taloudellista voimaa ajaakseen tavoitteitaan alueella. Shaahin ulko- ja turvallisuuspolitiikan yhtenä keskeisenä tavoitteena mainitaan myös radikaalien hallitusten valtaan nousemisen estäminen alueella, minkä voi ymmärtää tavoitteeksi estää Syyrian ja Irakin ba'ath puolueiden arabisosialistista ideologiaa leviämästä Persianlahden arabimonarkioihin, sillä shaahin intresseissä oli hänen omien etujensa takia tukea myös alueen arabimonarkioita sosialistisia ja kommunistisia voimia vastaan säilyttääkseen oman valtansa Iranissa. Shaahi on myös valmis tarvittaessa käyttämään Iranin sotilaallista voimaa Persianlahden Arabianniemimaan puoleisella rannalla estääkseen kommunististen ryhmien nousun valtaan alueella. Hän on esimerkiksi lähettänyt joukkojaan Omanin sulttaanin tueksi tukahduttamaan kapinaa tätä vastaan, vaikka on ollut tietoinen, että muut arabimonarkiat Saudi-Arabian johdolla vastustavat voimakkaasti Iranin joukkojen toimintaa Arabianniemimaan puolella Persianlahtea, minkä lisäksi on mahdollista, että Irakin Ba'ath-hallinto vastaisi sotilaallisesti shaahin joukkojen tunkeutumiseen etenkin Kuwaitiin, Bahrainiin tai muualle Irakin lähialueille pohjoisella Persianlahdella. Shaahin tavoite on myös vähentää Persianlahden ulkopuolisten valtioiden ja etenkin Neuvostoliiton vaikutusvaltaa alueella.

Saddamin johtamasta Irakista asiakirjassa puhutaan paljon negatiivisempaan sävyyn kuin shaahin Iranista, sillä siihen viitataan Bagdadin radikaalina arabihallintona ja vallankumouksellisena baathististi-arabisosialisti-hallituksena. Nämä ilmaukset ilmentävät Yhdysvaltojen suhtautumista Saddam Husseinia ja hänen Ba'ath-puoluettaan kohtaan, sillä juuri sosialismia ja sosialistisia vallankumouksia ajavia hallituksia Yhdysvallat piti kylmän sodan aikana Neuvostoliiton tukemina sijaistoimijoina ja uhkina eduilleen kansainvälisesti. Suhtautumisen jyrkkyyttä selittää Lähi-idän valtava strateginen merkitys Yhdysvalloille öljynsaannin varmistamisen turvaamiseksi, sillä kylmän sodan aikana pääosa Yhdysvaltojen käyttämästä öljystä laivattiin tankkereilla lähi-idästä Texasin öljyvarojen alettua vähentyä 1940-luvun alussa, kun taas Neuvostoliitolla oli omia öljylähteitä Kaukasuksella ja Siperiassa. Irakin tavoitteiksi mainitaan kansainvälisen eristyksensä rikkomisen ja Persianlahden monarkkien syrjäyttämisen vallasta, jota Bagdadin hallinto ei avoimesti edistä, mutta

tekee vähän salatakseen tyytymättömyytensä alueen monarkioihin. Irakin suhteet shaahin hallitukseen ovat parantuneet vuoden 1975 Shatt-al-Arabin sopimuksen solmimisen jälkeen, mutta maiden välillä vallitsee epäluulon ja epäluottamuksen ilmapiiri, sillä kumpikin hallinto haluaisi hegemonisen aseman Persianlahdella toisen ollessa pääkilpailija. Tässä kilpailuasetelmassa ei jää epäselväksi, että Yhdysvaltojen tuki on täysin shaahin takana. Jos 1970-luvun CIA:n asiakirjojen sanamuotoja ja diskursseja Irakista vertaa 1980-luvulla Iranin vallankumouksen jälkeisiin asiakirjoihin huomaa, että Saddamia ja Irakin hallintoa näin jyrkän kriittiseen sävyyn arvioivat ilmaisut on poistettu kielenkäytöstä jopa salaisissa Yhdysvaltojen hallinnon sisäiseen käyttöön tarkoitetuissa dokumenteissa, mikä heijastaa asenteiden muutosta Irakia kohtaan sen taistellessa islamilaista Irania vastaan, josta oli vallankumouksen jälkeen tullut Yhdysvaltojen päävihollinen Persianlahdella.

1970-luvun tilanteesta antaa edellisen suuntaista kuvaa myös CIA:n asiakirja *NIE: Iran 1.5.1975*. Shaahin hallinnon ja Irakin välisten suhteiden arvioidaan parantuneen Algerin sopimuksen jälkeen vihollisuuksien partaalta kohti ainakin näennäistä rinnakkaineloa. Shatt-al-Arabiin ja Iranin Irakin kurdeille antaman tuen loppuminen ovat rauhoittaneet tilannetta, mutta siitä huolimatta pinnan alla on edelleen pidempiaikaisista historiallisista syistä johtuvia vastakkainasetteluja ja eroavaisuuksia, joita on vaikeampi poistaa sopimuksellisilla ratkaisuilla. Shaahin Iran pitää Irakia potentiaalisena uhkana, mitä korostavat Irakin suhteet Neuvostoliittoon ja Neuvostoliiton Irakille toimittama aseapu ja Neuvostoliiton sotilaallinen läsnäolo Irakissa. Irak puolestaan pelkää shaahin Iranin sotilaallista hegemoniaa Persianlahdella, jota tukevat shaahin massiiviset aseostot Yhdysvalloista. Ideologisesti Irakin baathistinen hallinto ja Iranin monarkia ovat toistensa antiteesejä ja edustavat ideologisen spektrin eri ääripäitä. Yhdysvaltojen suhtautumista valtioihin kuvaa käytetty diskurssi, jossa korostetaan Iranin tiivistä yhteistyötä ja läheistä suhdetta Yhdysvaltoihin sekä Irakin hallituksen vallankumouksellista luonnetta ja yhteistyötä Neuvostoliiton kanssa. Sanavalinnoista piirtyy kuva Irakista Neuvostoliiton satelliittivaltiona Persianlahdella, jonka sosialististen pyrkimysten patoamiseksi on Yhdysvaltojen etujen mukaista kanavoida huomattavaa tukea shaahin Iranille shaahin hegemonia pyrkimysten edistämiseksi ja tämän avulla estää Irakin vaikutusvaltaa Persianlahdella.

CIA:n asiakirja *Iraq under baath rule 1968–1976* on 1.11.1976 Yhdysvaltojen hallinnon sisäiseen käyttöön valmistunut poliittinen tutkimus Irakin Ba'ath-hallinnon luonteesta, tavoitteista ja suhteista eri valtioihin sekä näiden vaikutuksista Yhdysvaltojen tavoitteille Persianlahdella. Irakia toisen valtaannousunsa jälkeen vuodesta 1968 hallinneen Ba'ath puolueen ideologian ja retoriikan todetaan olevan retoriikassaan antikolonialistinen ja Amerikka vastainen, mikä asettaa

perusrajoituksensa sille, millaiset suhteet Yhdysvaltojen ja Irakin välillä ovat mahdolliset. Ba'ath ei kuitenkaan ole kommunistinen puolue, vaan ajaa arabivaltioiden yhdistymiseen tähtäävää panarabismia, johon on yhdistetty sosialistisia elementtejä. Ba'ath hallitsee Irakia nimellisesti yhdessä Irakin kommunistisen puolueen CPI:n ja kurdijärjestöjen kanssa, jotka kaikki yhdessä muodostavat Kansallisen rintaman. Todellisuudessa sunniarabien Ba'ath johtaa Irakia yksin, eikä muilla poliittisilla ryhmillä ole mahdollisuutta vaikuttaa maan politiikkaan laillisin keinoin. Kurdit ja shiia-arabit ovat sorrettuja väestönosia, vaikka sunniarabeja on väestöstä vain 20–25 %.

Yhdysvaltojen ja Irakin suhteiden arvioidaan parhaimmillaan pysyvän viileinä ja lievästi epäluuloisina, mutta ei avoimesti vihamielisinä. Irak ei ole kiinnostunut palauttamaan vuoden 1967 Kuuden päivän sodan takia katkaisemiaan diplomaattisuhteita Yhdysvaltojen kanssa, vaikka muut arabimaat ovat palauttaneet diplomaattinsa Yhdysvaltoihin. Irak ei näe syytä suhteiden palauttamiselle niin kauan kuin ilman niitäkin on mahdollista asioida yhdysvaltalaisen yhtiöiden kanssa ja ostaa yhdysvaltalaisia tuotteita. Kun Saddam Husseinilta kysyttiin vuonna 1976 hänen ollessaan Irakin varapresidentti ja vallankumousneuvoston apulaispuheenjohtaja diplomaattisuhteiden palauttamisen mahdollisuudesta, hän vastasi: ”Tämä tulee tapahtumaan, kun sopivat olosuhteet on luotu.” Haastattelijan kysyttyä uskoiko Saddam tällaisten olosuhteiden luomisen tapahtuvan lähitulevaisuudessa vai myöhemmin oli Saddamin vastaus: ” Tuon kaltaisia kysymyksiä ei kysytä politiikassa.” Kommentit kuvaavat Yhdysvaltojen ja Irakin suhteiden tilaa aika hyvin, vaikka onkin syytä tiedostaa, että vastaavan kaltaiset lausunnot olivat yleisiä Ba'ath-johtajien retoriikassa niiden Irakissa nauttiman kansansuosion vuoksi, mikä ei kuitenkaan estänyt kaikkea yhteistyötä maiden välillä. Esimerkiksi Irakin ostamien yhdysvaltalaisuotteiden arvo oli vuonna 1965 20 miljoonaa dollaria sen ollessa vuonna 1975 309,7 miljoonaa dollaria.

Suhteiden ongelmat liittyvät ideologiseen vastakkainasetteluun ja alueellisten intressien törmäämiseen. Irak katsoo Yhdysvalloilla olevan huomattavaa vaikutusvaltaa tapahtumiin Lähi-idässä Yhdysvaltojen mahdollisuudella vaikuttaa liittolaisensa Israelin toimintaan. Irak myös syyttää Yhdysvaltoja salaisesta vaikuttamisesta Syyrian sekaantumiseksi Libanon sisällissotaan 1976 Libanonin kristityn vähemmistön maroniittikristittyjen ja Libanonin oikeiston tueksi ja kurdien kapinan tukemisesta Irakissa 1974–1975 suoraan ja shaahin Iranin välityksellä. Irakin suhteet Neuvostoliittoon ovat Yhdysvaltojen etujen vastaisia, vaikka Irakia ei voikaan kuvailla Neuvostoliiton satelliittivaltioksi, sillä Irak ei ole myöntänyt Neuvostoliiton laivastolle ja ilmavoimille lupaa tukikohtiin Irakissa näiden toiveista huolimatta. Irak hyödyntää Neuvostoliiton toimittamaa materiaali- ja aseapua, mutta toimii Neuvostoliiton kanssa yhteistyössä vain, kun maiden edut ovat Irakin mielestä yhtenevät. Esimerkiksi Neuvostoliitto ei ole yrityksistään

huolimatta pystynyt vaikuttamaan Irakin ulkosuhteisiin, eikä ole saanut Irakia lieventämään kantaansa suhteessa Neuvostoliiton tukemaan Hafez al-Assadin Syyriaan. Intressien yhteen sopimista tietyissä asioissa kuvaa esimerkiksi se, että Neuvostoliitolle Irak muodostaa linkin Aasian rauhanvyöhykkeeseen, on osa Neuvostoliiton pyrkimystä saartaa Kiina saamalla vaikutusvaltaa Aasian maissa ja antaa Neuvostoliitolle pääsyn Persianlahdelle, vaikka Irak ei pysyviin tukikohtiin ole suostunutkaan. Irakille nämä Neuvostoliiton tavoitteet palvelevat samalla Irakin strategisia tavoitteita tasapainottaa Yhdysvaltojen läsnäoloa shaahin Iranissa ja sopivat yhteen Ba'ath-hallinnon diskurssista Persianlahdesta ja Intian valtamerestä rauhanvyöhykkeenä vapaana supervaltojen läsnäolosta. Irakin hallitus esimerkiksi vastustaa uusia Yhdysvaltojen tukikohtia Persianlahdella, mutta siitä huolimatta kannattaa kaikkien valtioiden pääsyä Persianlahdelle eli tukee myös Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton laivaston oikeutta liikkua Persianlahdella, mikä ei kaikilta osin miellytä Neuvostoliittoa, joka haluaisi Irakin vastustavan myös Yhdysvaltojen laivaston oikeutta liikkua Persianlahdella. Edelleen niin kauan kuin Irak estää Neuvostoliittoa käyttämästä tukikohtiaan ja ajaa vakautta Persianlahdella ajaa se samalla Yhdysvaltojen etuja Lähi-idässä, vaikkakin epäsuorasti.

4. Yhdysvaltojen suhteet ba' athistiseen Irakiin ja islamilaiseen Iraniin

Yhdysvaltojen ja Saddamin Irakin suhteet muuttuivat ainakin nimellisesti paremmiksi Iranin vallankumouksen myötä 1979, kun ajatollah Khomeinin johtaman shiiapapiston valtaannousu suurimmassa shiiamaassa Iranissa uhkasi suoraan sekä Yhdysvaltoja että Saddamia. Yhdysvalloille islamilainen Iran oli ongelma, sillä Khomeinin johtama shiiapapisto suhtautui Yhdysvaltoihin erittäin vihamielisesti, sillä papisto syytti Yhdysvaltoja shaahin tukemisesta, Iranin länsimaalaistamisesta shaahin aikana ja turvapaikan antamisesta maanpaossa elävälle shaahille. Saddamille islamilainen Iran oli ongelma, koska sunnilainen Ba'ath puolue hallitsi Irakia sunnivähemmistön tuella kurdivähemmistön ja shiiaenemmistön suhtautuessa vihamielisesti Saddamin ja Ba'athin hallintoon. Sekä Yhdysvallat että Saddam yrittivät muodostaa hyvät suhteet Khomeiniin. Saddam yritti neuvotella Khomeinin kanssa pitääkseen voimassa Irakin shaahin kanssa solmiman 1975 Algiersin sopimuksen Shatt al-Arabin joesta. Khomeini kieltäytyi neuvotteluista ja irtisanoi sopimuksen. Khomeini oli myös julistanut Saddamin ja Ba'athin hallinnon kerettiläisiksi ja yllytti Irakin shiioja nousemaan kapinaan Bagdadin keskushallintoa vastaan. Islamilaisen vallankumouksen (tammi-helmikuu 1979) ja Irakin-Iranin sodan syttymisen 22.9.1980 välisenä aikana Iran tuki Irakin shiioja nousemaan kapinaan Saddamia vastaan. Vallankumouksen ja sodan syttymisen välillä Irakin shiit tekivätkin iskuja ja attentaatteja Saddamin hallintoa vastaan Etelä-Irakin shiia-alueella, jossa tapettiin sunniviranomaisia. Jopa muutama Saddamin ministeri onnistuttiin salamurhaamaan. Estääkseen Iranin vallankumousta leviämästä Irakiin ja shiioja nousemasta täysimittaiseen kapinaan Saddam hyökkäsi Iraniin aloittaen Irakin-Iranin sodan 1980–1988.

Tässä sodassa Yhdysvallat tuki virallisesti Saddamia, vaikka toimitti salaa aseita Iraniin (Iran-Contra-skandaali). Pitkittynyt sota heikensi molempia osapuolia, mikä oli Yhdysvaltojen etu. Yhdysvallat oli myös yrittänyt muodostaa suhteet Khomeinin hallintoon shaahin kaatumisen jälkeen, mutta Khomeini oli tehnyt selväksi, ettei halua normaaleja suhteita lännen kanssa, mikä tuli selväksi, kun yhdysvaltalaiset sotilastukikohdat karkotettiin Iranista, shaahin hallinnossa työskennelleitä poliitikkoja ja virkamiehiä teloitettiin ja viimeistään Iranin panttivankikriisi 4.11.1979-20.1.1981 osoitti, että islamilainen Iran ei aikonut noudattaa tavanomaisia kansainvälisen politiikan tai diplomatian käytäntöjä ja että Yhdysvaltojen oli turha odottaa hyviä suhteita

Khomeinin kanssa. Tämän seurauksena oli Yhdysvaltojen kannalta loogista tukea Saddamia sodassa Irania vastaan ja samalla toivoa sodan pitkittyvän, muuttuvan jäätyneeksi konfliktiksi ja heikentävän sitä kautta molempia osapuolia, mikä vahvistaisi Yhdysvaltain ja sen liittolaisten Persianlahden sunnimonarkioiden asemaa Irakin ja Iranin kustannuksella.

CIA:n asiakirjassa *IRAQ: Its Conflict with Iran 17.9.1980* käsitellään viisi päivää ennen Irakin-Iranin sodan alkamista 22.9.1980 sodan alkamisen mahdollisuutta ja sen vaikutuksia Lähi-idän valtatasapainoon ja sitä kautta Yhdysvaltojen intresseihin alueella. Asiakirja on sodan mahdollisuudesta annettu hälytysmuistio, jossa käsitellään rajakahakoiden asteittaista eskaloitumista, Irakin joukkojen siirtoja ja näiden syiden mahdollista johtamista laajempaan alueelliseen konfliktiin. Siinä pohditaan myös Saddamin motiiveja hyökätä Iraniin. Saddamin Irakilla todetaan olevan vahva motivaatio palauttaa Irakille alueet, jotka se menetti Shaahin Iranille rajajoki Shatt al-Arabilla vuoden 1975 Algierin sopimuksessa. Sopimus oli Irakille epäedullinen, koska Shatt al Arab on keskeinen vesiväylä Irakin sisämaasta Persianlahdelle, jonka rannikkoa Irakilla on muutenkin varsin niukasti hallussaan. Irak joutui hyväksymään sopimuksen saadakseen Shaahin lopettamaan varuste- ja asetuen Pohjois-Irakin kurdikapinallisille, jotka vastustivat Bagdadin Ba'ath-hallintoa. Saddam oli huolissaan Islamilaisen vallankumouksen leviämisestä Irakin shiijojen keskuudessa, mikä olisi voinut johtaa Saddamin Ba'ath hallinnon syrjäyttämiseen, sillä Ba'ath nojasi Irakin 20 % sunniväestön tukeen 60 % shiiväestön ja 20 % kurdiväestön vastustaessa sitä. Saddam oli myös huolissaan öljyteollisuutensa haavoittuvuudesta iranilaiselle sabotaasille.

Lisäksi oli Saddamille geopoliittisen alueellisen strategian kannalta edullista hyökätä, kun Irakin perinteinen historiallinen haastaja ja kilpailija Iran oli vallankumouksen aiheuttaman sisäisen sekasorron seurauksena heikentynyt merkittävästi, jolloin aukesi Irakille aikaikkuna hyödyntää tilannetta Persianlahden sotilaallisessa, poliittisessa, taloudellisessa ja kulttuurillisessä geopoliittisessa valtataistelussa shiia-sunni vihollisasetelmassa. Shiialaisen Iranin voittaminen sodassa olisi mahdollistanut Saddamille sisäisen shiiaoppositioriskin vaimentamisen lisäksi Irakin aseman vahvistamisen Persianlahden sunnivaltioiden keskinäisessä kamppailussa johtavan sunnivaltion statuksesta. Selkeä voitto Iranista olisi tuonut Irakille selvän etulyöntiaseman suhteessa Saudi-Arabiaan kilpailussa siitä, kumpi valtioista on sunniblokin johtaja Persianlahdella ja johtaa sunnimaailmaa valtataistelussa shiia-Irania vastaan. Samaan aikaan Saddam olisi voinut voitettua sodan jälkeen esiintyä Ba'ath-puolueensa kanssa suurina panarabismien sankareina kohdattuaan sodassa väestöltään Irakiin nähden kaksi kertaa ja pinta-alaltaan neljä kertaa suuremman Iranin, jolloin olisi syntynyt Iranin vallankumouksen heikentämästä tilasta huolimatta Daavid ja Goljat-

narratiivi, jossa Saddamin Irak olisi lyönyt pienemmällä resursseilla ylivoimaisen vihollisen. Tämä yhdistettynä historialliseen perinteeseen, jossa vain kaikkein suurimpina pidetyt arabijohtajat ovat uskaltaneet sotaan persialaista Irania vastaan olisi luonut valtavan nosteen Saddamin omalle imagolle ja arvovallalle arabimaailmassa, mutta olisi ehkä vielä keskeisempänä tekijänä tuonut suosiota ja nostetta Ba'athin arabisosialistiselle aatteelle, mikä puolestaan olisi voinut mahdollistaa arabisosialismin levittämisen menestyksekkäästi Persianlahden sunniarabimonarkioihin ja muihin arabimaihin Pojois-Afrikassa, jolloin olisi voinut onnistua arabisosialistinen vallankumous, jossa kuningashuoneet ja muut hallinnot olisi syrjäytetty Irakin Ba'athin sisarpuolueilla, jotka olisivat olleet Saddamin kannalta huomattava parannus verrattuna etenkin hänen hallintoonsa epäilevästi suhtautuneisiin kuningashuoneisiin ja myös muun tyyppisiin hallintoihin. Mikäli Saddam olisi saanut esimerkiksi myötämielisten tai peräti nukkehallitusten avulla kaikki tai osan sunnimonarkioista suoraan tai epäsuoraan hallintaansa olisi hänen ollut todennäköisesti mahdollista syrjäyttää myös Syyrian shiaalainen diktaattori Hafez al-Assad, joka oli vuoden 1971 sotilasvallankaappauksella syrjäyttänyt Syyrian sunnilaisen Ba'ath-puolueen. Irakin ja Syyrian Ba'ath-puolueet olivat nekin olleet keskinäisen valtataistelun takia huonoissa väleissä keskenään, mutta al-Assadin vallankaappauksen myötä oli geopolitiittinen asetelma Irakin kannalta huonontunut, kun al-Assad oli nostanut valtaan Syyrian 10 % alawiittishiiaväestön, vaikka Syyriassa oli historiallisesti ollut vallassa 70 % sunnienemmistö muodossa tai toisessa. Tämä oli johtanut siihen, että al-Assadin Syyria oli siirtynyt jo ennen Iranin 1979 vallankumousta Shaahin Iranin liittolaiseksi saadakseen tukea shiiavähemmistön diktatuurille. Iranin kaaduttua sodassa Saddam olisi siis löynyt myös al-Assadin tukijan, jolloin sunnivallankaappaus Syyriassa Saddamin Irakin tai mahdollisesti haltuunsa saaman laajemman sunniblokin tuella olisi ollut todennäköinen.

Tätä Saddamin Iranista saamaan voittoon perustuvaa skenaariota vasten hahmottuu se, miksi oli Yhdysvaltojen intressien mukaista tukea salaa myös Irania (Iran-Contra-skandaali) ja olla tukematta liikaa Irakia esimerkiksi aseavulla. Reaganin hallinnon (1981-1989) tavoite pitää sotaa yllä ilman että kumpikaan osapuoli saavuttaa ratkaisevaa voittoa, mikä heikensi molempia sodan osapuolia palveli Yhdysvaltain etua, koska Iranin voitto olisi uhannut Yhdysvaltain liittolaisia sunniarabimonarkioita shiia-arabi väestön osan kapinan ja Iranin hyökkäyksen kautta, kun taas Irakin voitto olisi uhannut näitä Yhdysvaltain liittolaisia vasemmistolaisen arabisosialistisen sekä sunni- että shiia-arabi väestön arabisosialistisen sisäisen vallankumouksen ja Irakin hyökkäyksen kautta. Näin ollen oli olennaista, että kumpikaan Irak tai Iran ei voita, vaan molemmat heikentävät toisiaan, mikä palveli Yhdysvaltojen monarkkiliittolaisten etua. Laajemmassa kuvassa ajateltuna olisi Irakin tai Iranin voitto ja nousu Lähi-idän alueelliseksi hegemoniaksi uhannut Israelia, mikä

olisi ollut Yhdysvalloille maan merkittävän juutalaisyhteisön vaikutusvallan takia sisäpoliittisesti erittäin vakava ongelma samoin kuin Lähi-idän tärkeimmän liittolaisen aseman heikkeneminen olisi ollut Yhdysvaltojen alueen strategialle ja vaikutusvallalle alueella epätoivottavaa kehitystä.

CIA:n asiakirjassa *Interagency intelligence assessment 12.3.1984. Iran-Iraq War: Escalation Scenarios and Threats to Persian Gulf States* eri tiedusteluvirastot esittivät Kansalliselle turvallisuus neuvostolle sen hetkisen arvionsa sodan mahdollisen eskaloitumisen vaikutuksista Persianlahden öljyntuottajavaltioihin ja öljyn vientiin Yhdysvaltoihin ja muualle vapaaseen maailmaan 1980-luvulla uudestaan kiristyneen kylmänsodan maailmassa. Yhdysvaltojen tiedusteluvirastojen suhtautumisessa Irakiin ja Iraniin on havaittavissa asennoituminen Islamilaiseen Iraniin huomattavasti Saddamin Irakia huonompana vaihtoehtona Persianlahden valtatasapainolle, vaikka ei Saddamiakaan pidetä mitenkään hyvänä vaihtoehtona Yhdysvaltojen intresseille alueella. Asiakirjan laatijat pitivät edellistä lokakuussa 1983 laadittuja varoituksia sodan laajenemisesta edelleen relevantteina ja ennakoivat jonkinasteisen eskaloitumisen tapahtuvan lähitulevaisuudessa Irakin seuraavan hyökkäyksen käynnistyttyä ja Iranin vastatessa siihen omilla vastatoimillaan. Eskaloitumisriskien on arvioitu olevan asteittaisia ja niiden mahdollisia vaikutuksia on arvioitu niiden seurausten Yhdysvaltojen intresseille aiheuttamien haittavaikutuksien näkökulmasta. Yhdysvaltojen suurin huolenaihe liittyy todennäköiseen mahdollisuuteen, että Iran ulottaa Irakia vastaan suunnatut vastatoimensa myös Saddamin tukijoihin eli Persianlahden arabimonarkioihin ja Yhdysvaltojen henkilöstöön ja fasiliteetteihin alueella ja mahdollisesti myös muualla maailmassa. Pienimmässäkin mahdollisessa mittakaavassa oletetaan Iranin ryhtyvän näihin vastatoimiin epäsuorasti inspiroimiensa ja tukemiensa shiiterroristien välityksellä. Iranin mahdolliset suorat valtiolliset vastatoimet on jaettu matalamman ja korkeamman riskin vaihtoehtoihin. Matalamman riskin vastatoimiin sisältyvät ilmahyökkäykset arabivaltioiden merialueilla olevia öljytankkereita ja porauslauttoja vastaan, hyökkäykset arabivaltioihin suuntautuvaa rahtilaivaliikennettä vastaan, hyökkäykset Irakin jäljellä olevaa öljyteollisuutta, kuten Irakin ja Turkin välistä öljyputkea vastaan ja ilmahyökkäykset Kuwaitia vastaan. Korkeamman riskin vastatoimiin kuuluvat Iranin toteuttamat kommando- tai laivaston ilmavoimien tekemät iskut Saudi-Arabian tai muiden Persianlahden valtioiden merialuilla ja rannikoilla sijaitsevia öljyteollisuuskohteita, suolanpoistoaltaita ja muita taloudellisia kohteita vastaan tai Hormuzin salmen sulkeminen laivaliikenteeltä ja hyökkääminen öljytankkereita vastaan Persianlahdella. Edelleen raportissa on arvioitu näiden eskalaatiomahdollisuuksien vaikutuksia öljyn hintakehitykseen ja öljyn saatavuuteen. Arvio on, että öljyn hinta pysyy samalla tasolla, ellei Saudi-Arabian tuotanto häiriinny. Vapaan maailman öljynsaannin voidaan katsoa häiriintyvän Iranin kahdenlaisten toimien seurauksena, mutta

kuvaukset näistä toimista on tankkereita hyökkäämistä lukuun ottamatta salattu myös julkaistusta asiakirjasta.

Yhdysvaltojen suhtautumista Irakia ja Irania kohtaan voi tarkastella myös Neuvostoliiton Lähi-idän strategioista hankitun tiedustelutiedon kautta, sillä yhdysvaltalaistiedustelu on keskittynyt Neuvostoliiton toiminnassa aiheisiin, joita on pidetty merkittävimpinä Yhdysvaltojen intressien kannalta. CIA:n asiakirja *Moscow's policy toward Iran and Iraq: Signs of progress 29.6.1984* käsittelee Yhdysvalloilla olevia tietoja Neuvostoliiton tavoitteista ja strategioista Irakia ja Irania kohtaan. Neuvostoliiton perinteisen tavoitteen kylmässä sodassa todetaan olleen vaikutusvallan kasvattaminen sekä Irakissa ja Iranissa. Tässä tavoitteessa Neuvostoliitto on onnistunut paremmin Saddam Husseinin johtaman Irakin osalta, sillä Ba'ath-puolue on ainakin nimellisesti sosialistinen, vaikka onkin varsin kaukana marxilaisleninistisestä kommunismista. Neuvostoliitto olisi kuitenkin kiinnostuneempi Iranista kuin Irakista, vaikka menestys on ollut Irakin osalta parempaa. Tämä johtuu Iranin suuremmasta merkityksestä suurempana valtiona Persianlahdella sekä etenkin Iranin pitkästä yhteisestä rajasta Neuvostoliiton kanssa, mikä tekisi Neuvostoliitolle erityisen otolliseksi saada Iranissa valtaan itselleen ystävällismielinen hallitus. Tämä mahdollistaisi Neuvostoliitolle välillisen pääsyn Persianlahdelle, jos Iran suostuisi ottamaan vastaan neuvostoliittolaisia tukikohtia. Myös Iranin öljyvarat ovat suuremmat kuin Irakin, joten olisi Neuvostoliiton kannalta strategista estää Yhdysvaltojen pääsy Iranin öljyvaroihin omalla läsnäololla maassa. Neuvostoliiton strategia on ollut myös hyödyntää Iranin ja Irakin välisiä vastakkainasetteluja kasvattaakseen vaikutusvaltaansa molemmissa maissa, minkä seurauksena kummassakaan maassa ei ole perinteisesti luotettu Neuvostoliittoon. Irakin ja Iranin välisen sodan syttyminen syyskuussa 1980 oli kuitenkin epätoivottavaa Neuvostoliiton kannalta samoin kuin se oli epätoivottavaa Yhdysvaltojenkin kannalta. Sota on vaikeuttanut Neuvostoliiton toimimista molempien maiden hallitusten kanssa samanaikaisesti. Sodan sytyttyä Neuvostoliitto pyrki ensin pysymään puolueettomana ja asetti aseidenvientikiellon molempiin maihin, minkä tavoitteena oli epäsuorasti tukea Iranin puolustustaistelua, sillä neuvostojohto piti mahdollisena, että irakilaiset voisivat edetä nopeasti syvälle Iraniin. Irakin voitto ei olisi ollut Neuvostoliitolle toivottavaa, koska se olisi tehnyt Irakista liian voimakkaan ja näin ollen vaikeammin vaikutettavan, minkä lisäksi Neuvostoliitto ei halunnut suoda Irakilla luonnollisesti laajoja aluevalloituksia Iraniin, jossa se itse pyrki lisäämään omaa vaikutusvaltaansa. Suuremmissa kansainvälisissä asetelmissä Neuvostoliitto oli huolestunut Yhdysvaltojen tai laajemman Yhdysvaltojen johtaman liittouman sotilaallisesta väliintulosta Irakin ja Iranin sodan seurauksena, sillä mikäli Yhdysvallat saisi sodan takia arabimonarkioilta luvan sijoittaa joukkojaan alueilleen olisi Neuvostoliiton vaikeaa, ellei lähes mahdotonta vastata tähän

sillä Neuvostoliiton ei ollut maantieteellisesti mahdollista saada laivastoa ja ilmavoimia Persianlahdelle. Näin ollen Neuvostoliitto halusi asevientikiellolla parantaa Iranin mahdollisuuksia torjua Irakin hyökkäystä, jotta Irakin voitto Iranista ei johtaisi Yhdysvaltojen joukkojen sijoittamiseen Saudi-Arabiaan, Arabiemiirikuntiin, Qatariin, Bahrainiin ja Kuwaitiin. Neuvostoliitto epäili myös, että Yhdysvallat voisi onnistua jonkinlaisella sotilasoperaatiolla Iraniin palauttamaan Iranin vallankumouksessa menettämänsä vaikutusvallan maassa. Lisäksi Neuvostoliiton oletus oli, että aseidenvientikielto auttaisi parantamaan suhteita Iraniin. Tämän suhteen Neuvostoliiton odotukset eivät toteutuneet, sillä Iranin hallinto ei osoittanut kiinnostusta suhteiden parantamiseen, minkä seurauksena Neuvostoliitto syyskuussa 1981 muutti politiikkansa poistamalla aseidenvientikiellon kummankin maan osalta. Tämänkään tuottamatta reaktioita Iranin hallinnolta kiinnostuksesta parantaa neuvostosuhteita siirtyi Neuvostoliitto keväällä 1982 tukemaan länsimaiden tavoin Irakia, sillä olisi muuten menettänyt vaikutusvaltansa Irakissa, joka olisi kääntynyt enenevässä määrin hakemaan tukea Kiinalta, Länsi-Euroopan mailta tai Yhdysvalloilta. Poiketen länsimaista Neuvostoliitto ei kuitenkaan virallisesti asettunut tukemaan Irakia, vaan pysyi virallisesti neutraalina, vaikka lähetti useiden miljardien dollarien arvosta aseita Irakiin. CIA:n arvio kesällä 1984 toteaa, että Neuvostoliiton ei odoteta muuttavan kaksi vuotta käytössä ollutta strategiaansa konfliktissa, ellei Iranin hallitus osoita aitoa halukkuutta neuvostosuhteiden kehittämiseen, milloin Neuvostoliitto voi mahdollisesti harkita Iranin vastaisen mediakritiikkinsä lieventämistä, neuvonantajien lähettämistä Iraniin ja rautatieinfrastruktuurin ja aseiden myyntiä Iraniin. Yhdysvaltojen kannalta huonoimpana vaihtoehtona pidetään tilannetta, jossa Neuvostoliitto pystyisi toimimaan sovittelijana Irakin ja Iranin välillä sodan lopettamiseksi samalla tapaa kuin se pystyi toimimaan välittäjänä Intian ja Pakistanin välillä vuonna 1965 Tashkentissa käydyissä neuvotteluissa, sillä vastaava rooli loisi Neuvostoliitolle edellytyksiä saada vaikutusvaltaa sekä Irakissa että Irakissa. Yhdysvaltojen suhtautumisesta Saddamia kohtaan raportti antaa kuvan politiikan muutoksesta siinä, kuinka ennen Iranin vallankumousta vallinneesta suhteellisen kielteisestä suhtautumisesta Saddamin hallintoa kohtaan on siirrytty varsin laajamittaiseen Irakin aseelliseen tukemiseen Irania vastaan.

5. Lähdeluettelo

Alkuperäislähteet

CIA:n arkisto

<https://www.cia.gov/readingroom/historical-collections>

shaahi Pahlavi, Mohammad Reza. 1979. Réponse á l'Histoire. Éditions Albin Michel, 22, rue Huyghens, 75014 Pariisi

Tutkimuskirjallisuus

Brands, Hal. 2011. Making the Conspiracy Theorist a Prophet: Covert Action and the Contours of United States-Iraq Relations. *The International History Review*. Vol. 33, no. 3, pp. 381–408. Taylor & Francis, Ltd.

Brands, Hal & Palkki, David. 2012. "Conspiring Bastards": Saddam Hussein's Strategic View of the United States. *Diplomatic History*. Vol. 36, no. 3, pp. 625–659. Oxford University Press.

Eilts, Hermann Frederick. 1990. Saddam Hussein's Iraq: A New Persian Gulf Predator. *Harvard International Review*. Vol. 13, no. 2, pp. 4–7 & 58–59. Harvard International Review.

Eppel, Michael. 2004. Iraq from monarchy to tyranny: from the Hashemites to the rise of Saddam. University Press of Florida. Gainesville.

Faust, Aaron M. 2015. The Ba'athification of Iraq: Saddam Hussein's totalitarianism. University of Texas Press. Austin, Texas.

Freedman, Lawrence & Michaels, Jeffrey H. 2012. Scripting Middle East leaders: the impact of leadership perceptions on US and UK foreign policy. Continuum. New York

Herring, George C. 2008. From colony to superpower: U.S. foreign relations since 1776. Oxford University Press. New York.

Kari, Martti J. 2019. Väitöskirja: Russian Strategic Culture in Cyberspace: Theory of Strategic Culture – a tool to Explain Russia's Cyber Threat Perception and Response to Cyber Threats. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä

Karsh, Efraim & Rautsi, Inari. 1991. Revised introduction and epilogue 2002 by Efraim Karsh. Saddam Hussein: a political biography. Grove Press, New York.

Koskivirta, Anu, Eilola, Jari & Lindman, Satu. 2017. Historiantutkimuksen etiikka. Gaudeamus 2017.

Lindholm, Cecil. 2017. Revolution, radikalitet och tid - En jämförelse av den kubanska, iranska och rumänska revolutionen. Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi University Press.

Metz, Steven. 2008. Iraq & the evolution of American strategy. Potomac Books. Washington, D.C.

Sassoon, Joseph. 2012. Saddam Hussein's Ba'th Party: inside an authoritarian regime. Cambridge University Press. New York.

Yetiv, Steven A. 2008. The absence of grand strategy: the United States in the Persian Gulf, 1972-2005. Johns Hopkins University Press. Baltimore, Maryland.